

2. számú részjelentés

A kutatás célja a korszerű, ma is gyakorlatban lévő erdőgazdálkodásra történő átállás végigkísérése volt az egyes birtokos szektorokban. A kutatást a nagybirtok erdőgazdálkodásának a vizsgálatával kezdtem. Több arisztokrata birtokos levéltárát megvizsgálva, a Festetics család levéltárában való kutatás után úgy döntöttem, hogy lehetőség adódik arra, hogy a főúri nagybirtok 19. századi új típusú erdőgazdálkodásáról ne csak egy megközelítő képet kapjak, hanem részleteiben megrajzoljam az átalakulás folyamatát, és a korabeli legfejlettebb hazai erdészettudományról és erdőgazdálkodási gyakorlatról részletes, valamennyi szektor kutatásához alapul vehető képet kapjak. A tervezett tanulmányból így egy 18. szerzői ívet kitevő monográfia lett, melynek legfontosabb eredményeit később részletezem.

További okok, amelyek a Festetics monográfia megírására készítettek:

1. A Festetics hitbizomány 10 uradalma a Dunántúl 15 százalékát teszi ki, Soprontól kezdődően délre vonulva a Muraközig, és valamennyi uradalom eltérő erdőszűtséggel, gazdasági és társadalmi fejlettséggel bírt.

2. A hitbizomány valamennyi uradalmát azonos gazdálkodási elvek és adminisztráció alapján kezelték.

3. A Festetics hitbizomány gazdálkodását már sokan vizsgálták, de ezek legtöbbször a Georgikon tangazdaságának a hitbizományi átlagnál fejlettebb intézményével foglalkozott.

4. A hitbizományban gazdasági vezetőkként alkalmazták a kor jelesebb agrártörténet írói közül Nagyváthy Jánost és

Pethe Ferencet, akik korábbi gyakorlati / Pethe külföldön is tanult / és szakírói eredményeket beépítették a hitbizomány gazdálkodásába, és maguk is tanultak az ott folytatott gyakorlatból, amelyet irodalmi munkásságukban felhasználtak.

5. A hitbizományban igen jelentős számú külföldi szakirodalom található, pl. a Kastélymúzeum Helikon könyvtára a kor valamennyi fontosabb erdészettörténeti művét őrzi, ezeket már 1806, az új erdészeti szervezet és a georgikoni erdésziskola megalapítása előtt használták a Georgikon tanárai / kölcsönzések / A többi főúri uradalomban is feltehetően sok külföldi szakmunkát használtak, de ezek megléte a levéltári iratanyagban nem adatolt./

A kutatásban felhasznált levéltári és kéziratári írott és nyomtatott forrásanyag.

Festetics család levéltára a MOL-ban / Magyar országos Levéltár /P 279 Direktoratás ,

Jegyzőkönyvek 1792-1810. 25 kötet. Uo. Iratok. A mutatók alapján majdnem 100 csomó., P 274.

Birtokigazgatással kapcsolatos iratok, instrukciók /3 kötet/, összeírások, iratok. P.275.

Birtokgazdálkodással kapcsolatos iratok, szerződések, P 276 Számadások a megfelelő évekből, P

277 Csáktornyai uradalommal kapcsolatos iratok P 283 A Georgikkal kapcsolatos iratok, P 235.

A Gersei Pethő család irataiban a Számadási tükrök.

A MOL térképtára, és tervtára S 68. Festetics család térképtára, S 69. Az Eszterházy család tatai

ágának térképtára, S 83. A Széchenyi család térképtára, T 3. a Festetics család tervtára, T 4

Batthyány család tervtára

Kéziratok a Magyar Országos Széchenyi Könyvtár kéziratárában

A Hadtörténeti Intézet és Múzeum térképtára, a II.József féle katonai felmérések Dunántúlra vonatkozó térképanyaga, és a térképekhez tartozó Országleírás.

A Mezőgazdasági Múzeum Adattárában található gazdasági iratok és az Eszköztörténeti részleg fényképtára. A korabeli és az azóta megjelent szakirodalom felsorolása túllépné a jelentés megadott keretét.

A kutatás tartalmi eredményei:

1.1. Meghatározza a hagyományos erdőgazdálkodás és a korszerű erdészet közötti különbséget.

1.2. Tisztázza a hagyományos erdőgazdálkodás keretében a szabályozott erdőgazdálkodás fogalmát.

1.3. Megvilágítja a tervszerű erdőhasználaton belül az egyéves vágás fogalma, és a vágásfordulós rendszer közötti különbséget.

1.4. Konkrét példákkal illusztrálja azt a folyamatot, amelynek során elvadult, rendszertelenül használt erdőből vágásfordulós erdőt lehet nevelni.

1.5. A korabeli erdőművelési eljárások. magról vetés, csemetezés gyakorlata és ezek kapcsolata a korabeli szakirodalommal.

2.1 Bemutatja, hogy a korszerű erdőgazdálkodás műveléséhez tanult, képzett erdészeti személyzet szükséges, mert erre a feladatra a gazdasági tisztek többsége alkalmatlan.

2.2. Ismerteti, hogy hol és mit tanult a hitbizomány vezető erdésze / a többéves tanulmányúttal külön, -már megjelent- tanulmány foglalkozik/ és ezen keresztül a korabeli német cseh és a magyar erdészeti szakirodalom összehasonlítása.

2.3. Az említett kedvező forrásadottságok alapján leírható volt egy nagybirtok erdészeti berendezkedésének a rendszere.

2.4. Tisztázni lehetett a jelenlegi szakirodalomban gyakran felbukkanó terminológiai zavarokat, amelyek a korabeli elnevezési pontatlanságokban gyökereznek, vagyis meghatározni a vadász, jáger, erdész, erdőmester, erdőkerülő, erdőőr foglalkozások pontos jelentését.

3.1 Rámutat arra, hogy az erdőgazdálkodás szempontjából a történészek részéről anakronisztikus felfogás a nagybirtok erdeinek allodizálását helyteleníteni, mert csak az elkülönített erdőben lehet modern erdőgazdálkodást folytatni./ erre már a nyugati szakirodalom is utal/

3.2 Felhívja a figyelmet arra, hogy Mária Terézia Urbáriumuma – ha kimondva nem is- jogilag megszüntette a jobbágy és földesúr közös erdőhasználatát és az erdőket földesúriakká nyilvánította.

3.3. Bebizonyítja, hogy az erdőgazdálkodás az az üzemág, amely, hosszan megtérülő- és többnyire teljesen meg sem térülő- beruházásokat igényel, és ezt csak a tőkeerős, több lábon álló nagybirtok tudja kigazdálkodni.

4.1 Megállapítja, azáltal, hogy az erdőhasználat a jobbágyságon belül az úrbéresekre korlátozódott, a 19. század elején a társadalom más rétegei is faigénnyel léptek fel, / falun és városban egyaránt /és ekkor jelent meg a kialakuló belső fapiac nyomán a fáért végzett bér munka, ledolgozás.

4.2. A 18. század végének gabona-, majd 19. század első részében gyapjúkonjunktúra hatására a nagy és közepes birtokokon az állótoke fejlesztésébe, hatalmas építkezésekbe kezdtek, amely sok téglát és épületefát igényelt és ez gazdaságossá tette a fejlettebb erdőgazdálkodással rendelkező nagybirtokok erdészetét.

4.3. Fakereskedelem a Dunántúl és az osztrák örökös tartományok között

5.1. A Festetics féle erdőrendtartás elemzése, és kapcsolat kimutatása az erdőgazdálkodás fejlettsége és a rendtartás típusa között az egyes birtokszektorokban.

5.2. Összefüggés egy rendtartás megvalósulása, az utasítások betartása és az uradalom általános fejlettségi foka között.

6.1. A Georgikon erdésziskolájának ismertetése elsősorban erdészettudományi szakmai szempontból / szemben az eddigi szakirodalom iskolaszervezeti megközelítésével /

6.2. Egyéb korabeli erdészetet oktató intézmények bemutatása Magyarországon és a környező országokban, és köztük a Georgikon erdésziskolája helyének meghatározása.

A Festetics hitbizomány erdőgazdálkodásának a kutatása során olyan a 19. század eleji erdőgazdálkodással kapcsolatos kérdésekre megoldást találtam, amelyek a célkitűzésben ismertetett többi birtokszektor kutatása során a továbbiakban majd felhasználhatók lesznek./ Annál is inkább, mert mind a korabeli magyar, mint a kortárs magyar és német szakirodalmat alaposan áttanulmányoztam, és az ezekben felhalmozott tudás még összefüggéseiben tartogat meglepetéseket./

A kincstári birtok erdőgazdálkodás évtizedekkel előbb járt a magán és egyházi nagybirtokénál, ugyanakkor ebben a témában 19. századra vonatkozóan a Bécsi HKA levéltárban is kutatnom kellett volna, de az általam kapott ösztöndíj csak néhány nap kutatást tett lehetővé. Az ehhez a birtokszektorhoz kapcsolódó levéltári kutatások Bécsben : Österreichisches Staatsarchiv Hofkammerarchiv Ungarisches Camerale Waldwaswen F 20. A kicstári birtokokkal kapcsolatos Magyarországon elérhető levéltári források 2003. évi jelentésben vannak felsorolva.

A megye erdészeti tevékenységére, az erdőtörvények / 1791, 1807 / és vadászati törvények megyei betarttatására vonatkozó kérdéseket a Festetics hitbizomány erdőgazdálkodásának vizsgálata során érintettem. Ott tértem ki arra is, hogy miért volt a megye erdőrendészeti és gazdálkodási funkciója teljesen eredménytelen.

A legkevesebbet a városok erdőgazdálkodásával kapcsolatos problémákkal foglalkoztam.

Összefoglalásul úgy vélem, hogy ezt a több éves kutatássort folytatni kellene, a kutatás kirajzolta a kutatási téma további lehetséges irányait, és a következőkben ezek mentén kell haladnom.

Kiadott publikációk: Magyar Eszter: A Keszthelyi Georgikon erdésziskolájának szakmai megalapozása. / Egy magyar erdész tanulmányai a 19. század elején./ Századok 5 sz. Bp, 2005. 1233-1259 p.

Magyar Eszter :A Festetics-hitbizomány erdőgazdálkodása a Georgikon megalapításának az idején.

Erdészettörténeti közlemények. LX.2003. 3-18.p

Közlésre elfogadva: Magyar Eszter: Felzárkózás és életörés a Festetics hitbizomány erdőgazdálkodásában a 18.-19. század fordulóján. Kiadja a Keszthelyi Helikon Múzeum Kht. 2006-ban Terj.: 18 szerzői ív, és mellékletek..

Magyar Eszter: Festetics György erdőgazdálkodási elvei. / Előadasként elhangzott a Festetics György születésének 250. évfordulóján tartott tudományos emlékülésen a Veszprémi Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Karán. / Kiadja ua.

a „Georgikon Kiskönyvtár” sorozatban. Terj. 25000 karakter.

Kiadásra vár : Az erdészeti instrukciók és az erdőgazdaság fejlettsége közti kapcsolat. Terj:45000

A kiadásra elfogadott Felzárkózás és élre törés a Festetics hitbizomány erdőgazdálkodásában a 18.-19. század fordulóján című monográfia rövid tartalmi összefoglalója

Festetics György 1791-ben szerelt le a katonaságtól, Keszthelyre költözött, és birtokainak irányítását házi kezelésbe vette, maga kezdett gazdálkodni. Ebben az időben Festetics hitbizomány uradalmainak az erdőgazdálkodása még nem érte el azt a színvonalat, amelyre a szomszédos főúri nagybirtokokban a 18. század végére már eljutottak. /Széchenyi, Eszterházy, Inkey, stb. /. Ennek oka valószínűleg a birtokosok gyakori távollétében kereshető, hiszen Festetics Pál, akit az uralkodó a máramarosi kincstári erdők korszerű használatának és művelésének kidolgozásával bízott meg, elegendő erdészeti ismeretekkel rendelkezett, de mind ő, mind halála után fia, a katonatiszt György is sokat volt távol birtokaitól. A környékbeli arisztokrata birtokokon ekkor már tervszerű, tanult erdészek által irányított vágásfordulós erdőgazdálkodást folytattak, amelynek a meglétére a Festetics uradalmakban csak nyomok utalnak. Korszerű erdőművelés a hitbizományban csak a vasvári uradalom fenyveseiben és az 1791-ben vásárolt csáktornyai uradalomban volt a birtokok közvetlen földesúri kézbe vétele idején. A csáktornyai uradalomban viszont a korabeli dunántúli főúri erdőgazdálkodási gyakorlatot még nem a Festetics gazdálkodás idején vezették be, hanem azt az előző birtokos, gróf Althan János alakította ki. A Festetics hitbizományban a birtokosok távollétében a korábbi erdészeti irányító személyzet is szétszéledt. Az egyes uradalmakban az elmaradottabb szabályozott erdőhasználat által előírt rendszer szerint inkább élték az erdőket, mint gazdálkodtak velük. Vagyis bizonyos szabályokat ezekben az erdőkben is kötelező érvénnyel megtartottak, pl. tiltják a fiatalosokban a legeltetést, igyekeznek elkerülni a felesleges fapazarlást, élőfákat csak indokolt esetekben engednek kivágni, - tűzrevalónak, vagy fát felhasználó iparok nyersanyagának pedig nem fordítják őket, ezekre a célokra csak a kiöregedett, esett, dült fát volt szabad felhasználni. Az erdőgazdálkodás azonban még csak az erdő által készen kapott javaknak az ésszerű felhasználását jelenti, - bár gyakorlatban több uradalomban a szigorú felügyelet hiányában még a hagyományos rablógazdálkodást folytatták- de az erdő felújulását, regenerálódását még a szabályozott használat esetében is a természetre bízta. Ez a használati forma egy idő után az erdők leromlásához, elbokrosodásához vezet, és az értékesebbnek tartott faállományt értéktelenebb fafajták váltják fel, jó minőségű épület- és szerszámfában, sőt az ipari fában is egy idő múlva hiány keletkezik. A vizsgált Festetics uradalmakban az erdőnek ebben a használati rendben nincs külön gazdája, nem tanult erdész szakember, hanem az egyes uradalmak vezető gazdasági tisztjei, jelen esetben a tiszttartók és számtartók irányítják az erdőhasználatot, legtöbbjük a fát, az erdőt nem sokra becsüli, erdőművelési ismereteik egyáltalán nincsenek, fogalmuk sincs arról, hogy hogyan kell famagvakat gyűjteni, tárolni, azokat mikor és hogyan kell elvetni, vagy a csemetéket az erdőbe kiültetni. Elsősorban az erdei mellékhasználatokból, makkoltatásból és iparosoknak adott kevés hasznot hozó, de kárt bőven okozó erdőbérletekből igyekeznek jövedelmet szerezni, akár az erdő romlásának árán is.

Festetics György uradalmi gazdálkodásának a megszervezését kora egyik legjobb mezőgazdasági szakemberére, Nagyváthy Jánosra bízta, aki az egyes uradalmakat közös jószágkormányozóság direktorátus / saját magukat direktciónak nevezték / alá rendelte, és bennük egységes gazdálkodási rendet és adminisztrációt vezetett be. Nagyváthy az erdőgazdálkodás megszervezésénél első feladatul az erdők földrajzi adottságait, faállományát, az erdő állagát gazdaságföldrajzi helyzetét és egyéb jellemzőit tartalmazó erdőleírások elkészítését határozta meg. Az erdők leírásával együtt járt az akkor még el nem készített határjelek hiányában pontatlan, vagy az idő és a gondatlanság miatt már számon nem tartott, elpusztult határjelek miatt pontatlan erdőhatárok kijelölése. Ez a feladat a vármegye és a birtokostársak együttműködését követelte volna, ezért sok

pereskedéssel járt, és a pereskedések, erdőhatár vizák miatt sokáig elhúzódott. Ezzel a munkával azonos időben kellett elvégezni az erdők térképészeti felmérését is. Az erdőterképek megrajzolását a kor szokásainak megfelelően még nem erdészek, hanem földmérő geometrák végezték. Hiába alkalmaztak belőlük egyszerre több személyt is, az erdők felmérésével együtt haladt az úrbírbrendezés szintén halaszthatatlan térképészeti munkája is, és a munkák között az erdőfelmérések természetesen nem élveztek előnyt. A keszthelyi uradalomban azonban, -valószínűleg a birtokközpont nagyobb igényeit ellátni képes faellátás és a fakészletek biztosítása érdekében -a későbbi adatok alapján feltehetően Rezi környékén már az első években, 1792 körül kijelölték az első szakaszokra osztott, szabályos vágásfordulók szerint használt erdőt.

A többi uradalom különféle erdeiben és magában a Keszthely város környéki erdőben még csak ún. éves vágást alakítottak ki, vagyis kijelölték azt a területet, amelyet abban a tárgyévben használni fognak, kiszálalva belőle először az épületre alkalmas fákat, a fát felhasználó téglaegetők és egyéb ipari létesítmények tüzelő anyagát, a deputátum fára és a tűzifára valót. Azokban az erdőkben, amelyekben már legalább egy vágást kijelöltek, az úrbíres jobbágyok se hordhatták úrbíres illetményüket a tüzi – és az engedélyezett épületfát a határ bármely erdőrészéből, hanem csak a kijelölt erdőterületről. Festetics György a jobbágyok erdőhasználatával kapcsolatban szigorúan tartotta magát az Úrbáriumban előírt famennyiségnél, a jobbágyok tűzifa hordását megszigorította és ellenőrizte, és épületre is csak az Úrbáriumban megjelölt fafajtákat adta nekik.

A hitbizomány legtöbb uradalmában ekkor még csak a korszerű erdőgazdálkodás feltételeinek az előkészületei folytak. Mivel megtervezett vágásfordulós erdőművelést könnyebb egy tagban álló nagyobb területű és lehetőleg allodiális, erdőkben folytatni, a legtöbb helyen eladták, és az úrbíres határkiigazítások során a falvakkal elcserélték, vagy kiirtották a kisméretű, a többi allodiális földtől, vagy a nagyobb erdőtől távol álló kis erdőcskéket. Az Úrbárium adta jogi lehetőségnek megfelelően az erdők zömét allodizálták, a parasztoknak csak az Urbárium által előírt szűk használati jogok gyakorlását engedve meg bennük. Az úrbíres és jobbágyföldek szétmérésénél arra is ügyeltek, hogy a földesúri erdőket kellően szétválasszák a jobbágyok földjeitől, mert a szőlőkben és földeken dolgozó parasztok lassanként irtogatták ezeknek területét. Megvizsgálták az akkori legeltetési szokásoknak megfelelően igen ritka, nagy öreg fákból, vagy a leromlott bokros területekből álló legelőerdőket, mocsaras ártéri erdőket, és megjelölték, hogy melyeket fognak közülük kiirtani és más művelés ággá fordítani, és melyekből érdemes és lehet még erdőket nevelni.

Az erdők allodizációjának társadalmi igazságosságát a történészek számon kérik Festeticstől és kortársaitól, de az allodizáció az erdőművelés – és a mezőgazdasági fejlődés -szempontjából szükséges dolog, mert tervszerű erdőgazdálkodást csak a jobbágyi szolgalmaktól megszabadított erdőkben lehet üzni. Ezt Mária Terézia is tudta, aki az Úrbáriumban nyilvánította ki először azt, hogy az erdők földesúri felügyelet alá tartoznak, amelyekben a jobbágyokat csak az Urbárium által engedélyezett haszonvételek illetik meg, vagyis a korábbi közös használatú erdők ideje lejárt. Mária – Terézia előtt valószínűleg a nyugat-európai nagy fahiány lebegett, amely már a korabeli civilizáció létét fenyegette és ott belépett egy új energiahordozó a kőszén. A magyar ipar még nem volt abban az állapotban, hogy energiahányban szenvedjen, nálunk csak lokális fahiány lépett fel, amelyet az erdők tervszerűbb kezelésével még meg lehetett állítani.

Az erdőgazdálkodás átalakítása és modernizációja általában együtt haladt a mezőgazdaság más ágazataiban bevezetett újszerű gazdálkodással, és így elmondható, hogy az erdőgazdálkodást a többi gazdasági ággal egyenrangúan, értékén ítélték meg és fejlesztették.

Festetics Györgynek sikerült előnyre fordítania azt a hátrányát, hogy viszonylag későn csak a századfordulón kezdett bele az erdőgazdálkodás korszerűsítésébe. / Ez a viszonylagosság csak a fejlettebben gazdálkodó arisztokrata birtokokkal való összehasonlításban áll fenn, több nagybirtokon a Dunántúlon is csak a század közepén terjedt a modern erdőgazdálkodás. / Egyáltalán aki a gazdaság bármely ágában későn indít, könnyen az élre tör, mert a szakma új módszereit, technológiáit már a bevált, kikísérletezett formában alkalmazhatja, a szaktudomány legújabb vívmányait és már a modern ismeretekkel rendelkező, magasan képzett szakembereket vethet be, és megmenekül az ágazat kialakulásakor előadódó szakmai vadhajtásoktól. A 19. század fordulóján Nyugat-Európában már látszottak a modern erdőszettudomány és gyakorlat 18. század közepén megindult munkálatainak az eredményei, világossá vált hogy az erdőművelésben mely eljárások bizonyultak használhatónak., és melyek visznek tévútra. A Festetics uradalmakban már nem próbálkoznak tarvágással és mesterséges felújítással, mert kiderült, hogy ez a módszer az erdő fafaj állománya szempontjából káros is lehet, mert az újonnan telepített erdő uralkodó fafaja nem a magkívánt pl. tölgy lett, hanem más értékteleőbb, de a tölgnél gyorsabban növe, azt még csemetekorában elnyomó fák. Nem alkalmazták a vitatható értékű sarjerdőgazdálkodást sem, mivel a sarjazás csak egy-két alkalommal hoz jó fát, épületfára alkalmas szálfát pedig sosem, és a hitbizomány legtöbb uradalmában az elhanyagolt erdők fái már nem voltak abban az állapotban, hogy egészséges sarjakat hozzanak. Az

erdőket emberi beavatkozással irányított természetes úton újítták fel, elővágásokkal, magfák hagyásával, ahol szükséges volt, mesterséges magvetéssel, vagy csemetékkal pótolva a hiányokat, áterdőlést, utólagos gyérítéseket is alkalmaztak. Magyarországon, ahol a legtöbb erdőben még korábban nem voltak vágásfordulók és az erdőállomány igen vegyes korú és minőségű fákból állt, - és ilyenek voltak az erdők a legtöbb Festetics uradalomban is, - a Pethe Ferenc által is ismertetett sajátos ún. kímélő eljárással, legeltetési és használati tilalmak segítségével és előhasználatl hozták az erdőket olyan formába, hogy a vágásfordulós erdőgazdálkodást bevezethessék bennük.

Ugyanakkor éltek a szabályozott erdőhasználat adta szigorítási lehetőségekkel. Egy 1798-ban kiadott körrendelet minden uradalom számára előírta, hogy szüntessék meg a csekély jövedelmet hozó, de annál nagyobb károkat okozó erdőbérleteket, azt a szokást, hogy hamuzsírégetők, és más iparosok egy-egy erdőrészt kibérelve abban szinte korlátlan használathoz jutottak, a molnárok és vendégfogadósok szabad erdőhasználatát is megszüntették, és a fafelhasználó iparosok ezután, készpénzért juthattak csak a munkájukhoz szükséges famennyiséghez. Ezzel a módszerrel is ellenőrizni lehetett a fahasználat mennyiségét, és véget vethettek az indokolatlan fapazarlásnak. A rendelkezést 1805 után tudták csak a gyakorlatban is végrehajtani, miután minden uradalomban dolgozott már egy két tanult szakképzett erdész, és az erdőőröket is mentesítették a rendészeti, hajdúi feladatok alól, pl. robotosokra való felügyelet.

Meg kell jegyezni, hogy Festetics György az erdőgazdálkodás valamennyi erdőre kiterjedő következetes átalakítását tűzte ki célul, és ebben, valamint az erdészeti személyzet teljes átszervezésében Nagyváthy már nem volt a partnere.

Az újszerű erdőműveléshez ugyanis szükség volt arra, hogy minden uradalom erdőgazdálkodását az erdészettudományban jártas, tanult erdészek irányítsák, és hogy a nagyobb uradalmakban több ilyen szakember is dolgozzon. A hitbizomány egész erdőgazdálkodását majdan irányító személynek a kiválasztását a gróf nem bízta a véletlenre, hanem saját vadásza fiából nevelte ki, aki az általa irányított tanterv szerint a nyugati erdésziskolákban és egyetemeken, valamint a fejlett erdőgazdálkodással rendelkező cseh uradalmi erdészeti központokban tanult. A hitbizomány főerdészével végül szerencséje volt a grófnak, az erdész megszolgált a tanítatás költségeit, teljesítménye még a meglehetősen szigorú Festetics-követelményeknek is megfelelt. A többi erdész szakember munkába állítása már nehezebben ment. A kilencvenes évek azon kísérletei, hogy a megfelelő erdészeket alkalmazzanak, a stájer erdészeknek a hitbizományba való telepítése és a szomszédos arisztokraták erdészeti személyzetének az átcsábítása nem járt sikerrel. A képzett német és cseh származású erdészek nagyobb számban Lakoszil a leendő fővadász külföldi tanulmányútján szerzett ismeretségei és a cseh származású Kalivodának, Széchenyi Ferenc főerdőmesterének az ajánlásai, valamint a bécsi ágensnek a bécsi arisztokraták körében végzett tájékozódása segítségével szálingóztak az uradalomba, és 1808-ra már valamennyi uradalomban legalább egy, államilag elismert vizsgát tett vadász tevékenykedett. A gazdasági tiszttség kezdetben nehezen fogadta el a tanult vadászok ténykedéseit, és maguknak az idegen vadászoknak a gazdálkodásba való beleszólási jogát de Festetics György tudta, hogy miért kell az erdőgazdálkodás és az erdőművelés színvonalát olyan magasra emelni, mint azokban a gazdaságokban, amelyekben az erdő jövedelmet hozó húzóágazat volt. Így sikerült a legtöbb uradalomban megállítani az 1803. évi vizitációk tapasztalatai szerint vészesen növekvő erdőpusztulást, és a folyamatot a visszájára fordították.

Nagyváthy még csak vagyontárgyat látott az erdőkben, amelyek arra valók, hogy földesuruknak az erdőkből nyerhető lehető legnagyobb jövedelmet adják. A hitbizomány többi vezetője, Farkas László, Pethe Ferenc, Asbóth János és elsősorban Festetics György az erdőkben már meglátta az önmagukban való immateriális értéket is. Szerencsére Festetics nemcsak haszonorientált, célracionális gazdálkodó volt, hanem egy olyan személy is, aki a jövedelmekbe és a kiadásokba az anyagi gyarapodáson kívül belekalkulálta pl. a magyar nyelv és az oktatás hasznát nem hozó, hanem csak pénzt vivő ügyét is. Szemléletmódja a gazdálkodásban jót tett az erdőgazdálkodásnak, mert utóbbi az az üzemág, amelyben a beinvestált tőke csak hosszú távon, és akkor se teljes mértékben térül meg. Az erdőgazdálkodást csak tőkefelesleggel rendelkező az erdők kieső hasznát mással pótolni tudó nagyüzemi gazdálkodásban lehet eredményesen művelni. A rendszerváltoztatásnak a történelmi tapasztalatok tanúságait elmellőző egyik hibája volt az erdők privatizációjának a módja, az erdők elaprózása, holott a magyarországi erdők nagyüzemi, azaz állami kezelését és művelését valóban irigyelték a magyar erdészek Nyugat-európai kollégái. Festetics hajlandó volt a jövődőlő erdőbe számára már meg nem térülő anyagi befektetéseket is tenni. Az erdők megtartása és állaguk fejlesztése érdekében pedig alkalmanként a közvetlen haszonról is lemondott, pl. a hadsereg többzetes hordókészítési megrendelését visszautasította annak ellenére, hogy a katonaság biztos és jól fizető partner volt, neki meg birtokszerzési adósságai miatt nagy szüksége lett volna pénzre. A biztos haszonnál többet jelentett számára az, hogy a csáktornyai uradalom híres tölgyesei

megmaradjanak. Erdeiben szénégetéssel már az 1790-es évek elején sem foglalkoztak, és néhány év múlva a hamuzsírégetést is teljesen megtiltotta.

A legtöbb uradalom fekvése miatt a Festetics erdők faállományának a zöme a Dunántúli dombvidékekre jellemző csertölgyes, bükkös volt, gyertyánnal keverve. Az igazi nagy épület és szerfának való tölgyek a vizek közelében található bereknek nevezett ártéri tölgyesekben nőttek. Szerszámfának való jávorral és ripacsos szillel / venyice/ el volt látva a nagybirtok. Fenyvesek csak az Alpok nyúlványain Vas megyében, és a csáktornyai uradalomban termettek meg. Az igényesebb építkezésekhez viszont elengedhetetlenek voltak a fenyőgerendák és a feldolgozott fenyő deszkafélék. Ezeket csak Ausztriából tudták beszerezni Stajerországból a Murán és a Dráván, vagy Alsóausztriából Kőszeg és Sopron átrakó kereskedelmi központokon keresztül. Ezért a mesterséges erdőtelepítések legnagyobb része a fenyő meghonosítását célozta a Keszthelyhez közeli Balaton-felvidék hegyein és másutt. A természetesen nőtt fenyvesekre pedig különös gonddal vigyáztak, ezek az erdők teljes tilalom alatt álltak. Mivel a fenyő természetes módon magról, csak sűrű fenyves közegben újul fel, a fenyveseket mesterségesen természetették magvetéssel. A későbbiekben csemetézéssel is próbálkoztak a mesterséges fenyőtermesztés terén már nagy tapasztalatokra szert tett Ausztriából hozott csemetékkel. A saját természetes termőhelyükön növő lomboserdők felújítása és a fajajállomány átalakítása az értéktelenebb fajtákról az értékesebb tölgyre már könnyebben ment.. A hitbizomány modern mezőgazdaságának kiépítése során a 19. század első éveiben minden uradalomban nagyarányú gazdasági építkezések indultak be, az építkezések pedig sok épületfát és ezenkívül sok tűzifát felhasználó téglagyártást igényeltek. A reprezentációs célú építkezések mint pl. a keszthelyi és a többi uradalmakban található kastélyok átépítése és felújítása , az iskolák, a Georgikon építkezései mind nagymennyiségű fát fogyasztottak.

A megnövekedett fafogyasztás eredményeképpen a gróf és az uradalom központi vezetése az 1800-as évek elejétől egyre nagyobb figyelmet fordított az erdők faanyagának az utánpótlására. Különösen azokon a területeken, ahol már ekkor fahiány jelentkezett. Ha nem így járnak el, a gazdaság kiépítéséhez szükséges építkezések fafelhasználása felemésztette volna az erdők fakészleteit és az utódok nehéz helyzetbe kerültek volna. A direkciónak a feljegyzőkönyveinek a tartalmából kiderül, hogy az erdőgazdálkodást kiemelt helyen kezelték, vagy legalábbis azonos fontosságúnak és jelentőségűnek ismerték el az erdők művelését az állattenyésztéssel és a növénytermesztéssel. Bár az erdészeti érdekeit bizonyos mértékig alá kellett rendelni a hitbizomány számára legtöbb jövedelmet hozó birkatartásnak, - az erdőket nem lehetett a birkalegeltetéstől mentesíteni - ezt sikerült az erdők nagyobb károsodása nélkül megoldani.

1806-ban adták ki a hitbizomány első általános erdészeti instrukcióját, amely elsősorban az erdészeti személyzet megszervezésével, munkakörük meghatározásával és a feladataik adminisztrált teljesítésének az ellenőrzésével foglalkozott, az utóbbi momentum jelentős, mert az erdészeti munka eredményének a visszajelzését II. József vetette fel, de a magvalósítás. Az instrukciókra és rendtartásokra jellemző általános erdővédelmi intézkedések már háttérbe szorultak ebben az instrukcióban, és a képzett erdészeknek szóló útmutatás az erdőművelés szakmai fogásaira már nem tért ki.

Festetics birtokain nemcsak az erdők tartamosságát őrizte meg, / vagyis nem fogyasztott több fát, mint amennyit természetett / hanem a későbbi évtizedek tanúsága szerint ez a tudatos, fegyelmezett és nagyon szigorú erdőgazdálkodás meghozta a gyümölcsét, erdei nemhogy romlottak volna, hanem a korábbiaknál jobb állapotba is kerültek. Néhány birtokrészen nagyobb volt az erdőterület a 19. század végén készített Bedő-féle erdőfelmérés idején a Festetics birtokokon, mint a 19. század elején. Festetics György erdészeti munkássága, és tevékenységének eredményessége példátlan, alig 20 év alatt jutott el a hagyományos, szabályozott erdőhasználattól a kor színvonalának élén álló erdészeti berendezkedésig és a korszerű vágásfordulós erdőgazdálkodásig. A Dunántúli kisebb uradalmakban / Vrászló, Mernye, Szántód/ csak 30-40 évvel később érkeztek el ide. Fia, László lehet, hogy nem volt kellően takarékos, de apja haladó kezdeményezéseit folytatta, ezek közé tartozott a Georgikon támogatása mellett az erdőgazdálkodás kiemelt kezelése is. Így állt elő az a helyzet, hogy a fenyőt mégis sikerült meghonosítani a Balaton-felvidéken és pl. a Sági uradalom vágásfordulós erdőművelését a 19. század közepén Fényes Elek már követendő példaként mutathatta fel.

A magyarországi erdőgazdálkodás személyi feltételeinek a javításához is sokkal járult hozzá a Georgikon keretén belül folyó felsőfokú végzettséget adó erdészeti képzés, bár az első években végzett erdőtisztek a saját uradalmak szakemberállományát gyarapították. Viszont példa nélkül való az a

törekvése, hogy a tanulatlan, korábban csak rendészeti feladatokat ellátó erdőőrök írástudó, erdészeti alapképzettséggel rendelkező szakmunkások legyenek.

Tartalomjegyzék

1. A Festetics hitbizomány egyes uradalmainak erdősültsége, természet-és gazdaságföldrajzi viszonyai

- 1.1. Csáktornyai uradalom
- 1.2. Keszthelyi uradalom
- 1.3. Balatonszentgyörgyi uradalom
- 1.4. Szentmiklósi uradalom
- 1.5. Csurgói uradalom
- 1.6. Sági uradalom
- 1.7. Ollári uradalom
- 1.8. Vasvári uradalom
- 1.9. Szalkszentmártoni uradalom
- 1.10. Soproni birtokok

2. A hitbizomány erdőgazdálkodása a központi birtokigazgatás megszervezése idején / 1792/

3. A tervszerű erdőgazdálkodás kialakítása

- 3.1. Az erdők geometriai felmérése, a geometrák szerepe a nagybirtokon

4. Az erdők határainak a kijelölése és a határok rendezése miatt keletkezett erdőhasználati perek

4.1 Az erdők tagosítása

- 4.2. Az erdő és a többi művelési ág szétválasztása
- 4.3. A jobbágyság részvétele a művelési ágak rendezésében
- 4.4. Földterületek beerdősítése

5. Az erdők allodizációja

6. A jobbágyság erdőhasználati

- 6.1. Faizás
- 6.2. A nem jobbágy állásúak faizása
- 6.3. Az erdőhasználat során elkövetett visszaélések
- 6.4. „Világító tüskék” fenyőből
- 6.5. Erdei legeltetés
- 6.6. Makkoltatás
- 6.7. Gubacsszedés

7. Erdőművelés

- 7.1. A vágásfordulós erdőgazdálkodás
- 7.2. Az éves vágások kijelölése
- 7.3. A vágásfordulós erdőművelés bevezetése az egyes uradalmakban

8. Az erdők felújítása

- 8.1. Fenyőfélék felújítása magról
- 8.2. Fenyők telepítése csemetéről
- 8.3. Lombos erdők felújítása
- 8.4. Sarjerdő gazdálkodás

9. Az erdészeti személyzet 1804-ig

10. Lakoszil Antalnak a Festetics birtokok leendő erdészeti vezetőjének a kitaníttatása

12. Tanult erdészek alkalmazása az egyes uradalmakban

13. Az általános erdészeti instrukció

14. Az instrukció fejezetei

- I. Az erdészeti személyzet szervezete és munkaköri leírása
- II. Az erdők faanyagának gazdaságos felhasználása
- III. „A fa Vágás, Nevelés, és Szaporítás körül való szorgalmaskodásról”.

IV. Az úrbéres kompetenciák

V. Az erdei mellékhaszonvételek

VI. Az erdei kihágások és megtorlásuk

VII. „Az erdei gazdaságnak a többivel való összeegyeztetéséről”

VIII. Az erdőgazdálkodás adminisztrációja

IX. „Az erdei Tisztviselőknek nevelésről és taníttatásáról”

14.1. Az erdészeti és vadászati iskola oktatási színvonalának értékelése és helye

a hasonló hazai és külföldi intézmények között.

14.2 Az erdőőrök tervezett szakképzése és a hitbizomány tényleges erdőőrállománya

X. A vadászatra való ügyelés

15. Az általános erdészeti instrukció értékelése

16. Az instrukció rendelkezéseinek a megvalósulása

17.A megtermett fa felhasználása

17. 1. Építkezések/

17.1.1. Az épületfa készletek a saját birtokokon és fabeszerzések más területekről

17.1.2. A keszthelyi kastély átalakítása

17.1.3. Egyéb reprezentációs jellegű építkezések

17.1.4. A gazdasági épületek

17.2. A gazdálkodás további faigényei

18.Fát felhasználó iparok

18.1. Téglaegetés

18.2. Deszka metszés

18.3. Mészégetés

18.4. Szénégetés

18.5. Hamuzsír égetés

19. Egyéb fafelhasználás

19.1. Fakereskedelem

19.2. Tűzifa uradalmi használatra

20. Paraszti faipar

20.1. Pálinkaegetés

20.2. Fazsindely készítés

21. Erdei mellékhaszonvételek bérletei

21.1. Cserszömörce, gubacs

22. Munkabérek, ölfavágatás bér munkában

23. Fatakarékosság, ökológiai szemlélet kialakulása

24. Vadászat

Képek jegyzéke

1., MOL Festetics Levéltár P 275 Birtokgazdálk. Iratok. VIII. erdészet. 159 cs. 50 old. **Faeladási jegyzőkönyv címlapja** 1825/26

2., MOL Festetics Levéltár P 275 Birtokgazdálk. Iratok VIII. Erdészet 159. cs. 96 old **Erdészeti és vadászati számadáskönyv kivonatának a borítója** 1837/38

3., MOL Festetics Levéltár P 277 csáktornyai uradalom 1 cs. 3 old. **Fakiadási cédula mintája** 1787-ből.

4., MOL Festetics Levéltár P 279 Direktorátus. Iratok. 1796. N 1141. **Baumann bécsi magkereskedő árjegyzéke**

5., MOL Festetics Levéltár P 279 Direktorátus . Iratok. 1805. N 72 .**Vögerer bécsi magkereskedő árukínálata**

6., MOL Festetics Levéltár P 279 Direktorátus. Iratok. 1806. N 2/993 **Festetics György „általános erdei instrukciójának” címlapja**

7., MOL Festetics Levéltár Térképtára S 68. N 89. 19. század eleje. **Sármelléki erdőtelepítés tervrajza**

8., MOL Festetics Levéltár Térképtára S 68. N 166. 19. század. **A Csáktornya melletti vadaskert Poternován**

9. MOL Festetics Levéltár Térképtára S 68. N 182. 19. század fordulója **A Georgikon Grotta-kertjének terve**

10 ., MOL Festetics Levéltár Térképtára S 68. N. 184. 19. század eleje **A Georgikon „Erdei Fás kertjének” a fekvése**

11 MOL Festetics Levéltár Térképtára S 68. N 192. **A csáktornyai kastélykert**

12., MOL Festetics Levéltár Tervtára T 3 N 301 1801 **Téglaegető rajza / kisebb méretű, modernebb /**

13., MOL Festetics Levéltár Tervtára T 3 N 340 19. század eleje **Téglaegető környezetrajza a munkaterületekkel**

14., MOL Festetics Levéltár Tervtára T 3 N 273 1799. **A keszthelyi Festetics kastély homlokzatának részlete**

- 15., MOL Festetics Levéltár Tervtára T 3 N 39 1770. **Hat család számára készült cselédlakás rajza a Festetics birtokon**
- 16., MOL Festetics Levéltár Tervtára T 3 N 33 1769. **Fűrészmalom tervrajza, Keszthelyről**
- 17, MOL Festetics Levéltár Tervtára T 3 N 695 1887. **A Kalocsa pusztai erdőőri ház alaprajza**
18. , MOL Festetics Levéltár Tervtára T 3 N 268. 1797. **A JUDITHA nevű révészhajó tervrajza**
19. , MOL Festetics Levéltár Tervtára T 3 N 326 / 1806 / **A „mosóházból” kialakított „jáger oskola”, a Georgikon Erdei és Vadászati Intézetének az alaprajza**
- 20., MOL Festetics Levéltár Tervtára T 3 N 736. 1879 **A Csurgói uradalomban építendő fácántelelő kamra rajza**
- 21 ., MOL Festetics Levéltár Tervtára T 3 N 327. 1811. **Fenyőmag szárító kamra.** Rajzolta Glaser erdőmester, a Liechtenstein-i erdészeti központban Feldbergben.
- 22., MOL Batthyány Levéltár Tervtára T 4 N 285 1851 **Erdőőri lakás terve**
- 23., Praktische Anleitung zur Forstwirtschaft besonders zur Vermessung und Eintheilung der Wälder. Ein Handbuch für junge Förster von Georg Anton Däzel. München 1788. Keszthelyi Kastélymúzeum Könyvtára Oec. 2585. **Reichebach-i teodolit, és poligonális mérések.**
- 24., II. József-féle katonai felvétel. Hadtörténeti Intézet Térképtára B. IX. A. 527. Col.III. Sect. XVI. **A Dráva parti erdőkben nyiladékokkal mértanilag felosztott vágások.**
- 25., II József-féle katonai felvétel . Hadtörténeti Intézet Térképtára B.IX. A . 527 Col.IV. Sect. X **A több ágra szakadt Rába között a „Rába Berek” ártéri erdei Vasvárnál.**
- 26., II József-féle katonai felvétel . A Hadtörténeti Intézet Térképtára B. IX. A. 527. Col. VI. Sect. XXI. **A keszthelyi Balaton-part, a Fenék-pusztai révvel, és fácánosremízzel.**
- 27., II. József-féle katonai felvétel. A Hadtörténeti intézet Térképtára B.IX. A. 527. ColIV. Sect. XII. **A sági és pusztacsaládi egybefüggő erdőség, a szomszédos hg. Esterházy birtok erdei útjaival Monbijou-nál**
- 29 Hluboka nad Vltavou –i / Csehország/ Erdészeti Kutatóintézet Filmarchivuma 1790 **Tarvágásos erdőgazdálkodás fenyőerdőben, magról való köztesműveléses felújítással**
- 30 Österreichisches Nationalbibliothek Képarchivuma D 19.504 A/r. **Fahordás „öregerdőből”.**
- Erdőművelés előtti erdőkép**
- 31 Österreichisches Nationalbibliothek Képarchivuma D 7469 B **Makkos erdő tisztással**
32. Magyar Mezőgazd., Múzeum Munkaeszköztört. Archivuma N 70.756 **Jelölő tuskó. Szerszám amelynek segítségével betűkkel, vagy számokkal lehet a fát megjelölni.** Österreichische Landwirtschaftliches Wochenblatt 1889
- 33 Magyar Mezőgazd. Múzeum Munkaeszköztört Archivuma N 70630 **Kioldhatatlan fajelölő táblácska cinklemezből** Österreichische Landwirtschaftliches Wochenblatt 1888
- 34 Magyar Mezőgazd. Múzeum Adattára Filmszám : 27.973. **A Georgikon erdészhallgatóinak tánca a kastélykert színpadán**
- 35 Magyar Mezőgazd. Múzeum Munkaeszköztört. Archivuma N 55.680 **Fák magasságmérése háromszögeléssel** J.B. Krünitz: Oeconomische Encyclopedie Bd. I. 5. Berlin 1773
- 36 Magyar Mezőgazd. Múzeum Munkaeszköztört. Archivuma N 58.288 **Szénéégetés** Encyclopedie Mis en ordre par M. de Felice .Yverdon 1775
- 37 Magyar Mezőgazd. Múzeum Munkaeszköztört. Archivuma N 64.060 **Fagyökeret kiemelő szerkezet** Österreichische Landwirtschaftliches Wochenblatt 1876
38. MOL Esterházy Levéltár Tervtára T 2 N 1092. **Erdőirtó szerkezet oldalnézeti rajza az alkatrészek rajzával.** 18.-19. század
- 39 MOL Esterházy Levéltár Tervtára T 2 N 1131 **Kása őrlő és fűrészmalom alap és homlokrajza** .1827
40. MOL Esterházy Levéltár Tervtára T 2 N 1122 **A predmiri zsindelekészítő alaprajza és homlokrajza** 1829
- 41 MOL Esterházy Levéltár Tervtára T 2 N 1139 **Fatönkkihúzó, kiemelő és szállító szerkezet rajzai.** 18.-19. század
- 42 MOL Esterházy Levéltár Tervtára T 2 N 1240 **A kaposvári vendégfogadó és a hozzákapcsolt mészárszék alaprajza** 18.-19. század
- 43 MOL Esterházy Levéltár Tervtára T 2 N 1379 **A kismartoni angolpark képe** 18.-19. század /Festmény/
44. MOL Esterházy Levéltár Tervtára T 2 N 1574 **A tervezett kismartoni angolkert alaprajza** 18.-19. század
45. MOL Esterházy Levéltár tervtára. T 2 N 1500 **A budai Esterházy faraktár és az alkalmazottak számára építendő lakóház alap- és homlokrajza** / Dankó / 1808